

CLOTHES OF THE BESSERMANS

Nowadays the ca 10 thousand Bessermans represent an ethnic group of the Udmurt nation. They live mainly in the basin of the Tcheptsa River in the north-western part of the Udmurt Autonomous Soviet Socialist Republic. The Bessermans speak an Udmurt idiom interspersed with a great number of Tatar loanwords. By the exterior and placements, their dwellings and auxiliary buildings resemble those of Udmurts.

The oldest item of the set of clothing of a Besserman woman, and a quite irreplaceable one as well, is represented by a pair of white linen trousers resembling, by their cut, the identical garment worn by Kazan Tatar, Bashkirian and Mari women. In earlier times, the garment worn over the trousers was a home-woven linen shirt with coloured embroidery on the breast and along the edges of the fastening (Figs 1, 2; Plate XX). Nowadays the white shirt is replaced by a coloured one, which is mostly checked, with a red background, and instead of the embroidery there are coloured decorative ribbons (Fig. 3). The garment worn over the shirt is sewn of white or checked linen fabric (Fig. 4). The apron worn on the outer garment is white on working-days, and coloured, most frequently bright red, on festive days (Fig. 5). The warm coat is sewn of woollen cloth; it is taken in at the waist and ruffled.

The headgear depends on the age and social status of the woman. A young married woman used to wear a fringed kerchief made of woollen or cotton fabric all the year round. After the birth of the first child she covered her head with a linen towel instead. On festive occasions a helmet-like linen cap was worn; it was adorned with silver coins, some of which were suspended over the forehead (Fig. 6). Such a cap was supplemented by a kerchief that was attached to the hair at the back of the head, and came down to the belt (Fig. 7).

Some garments and embroideries of the Bessermans (Plate XX) seem to suggest that the ethnic group once belonged to the Volga-Bulgars, or lived in their sphere of influence.

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1982.2.14>

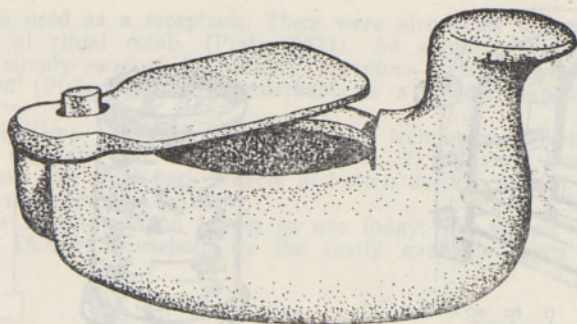
Arvo PÄRENSON

UDMURDI RAHVADISAIN

Käesolevas kirjutises on vaadeldud udmurdi meistrite valmistatud majapidamisriistu, nõusid ja töövahendeid, mis oma otstarbekuse, käepärasuse ja kauni vormi tõttu väärivad ka tänapäeval tähelepanu.

Nagu tõendavad arheoloogilised leiud, on udmurtidel puidu töötlemises pikaajalised traditsioonid. Paljud tarbeesemed on teadaolevalt 10.–12. sajandist praeguseni kasutusel peaaegu muutumatul kujul (näiteks mitmed puutööriistad: kirved, kaabitsad, noad). Tänu oma täiuslikkusele mõjuvad nad ehtsate kunstiteostena, neis avaldub sajandite jooksul väljakujunenud ja põlvest põlve kandunud kogemus ja maitse.

Puidutöötlemistehnikatest olid udmurtide hulgas kõige enam levinud tahumine, voolimine ja punumine. Üks omapärasemaid tahumistehnika näiteid on ühest puutüvest tool (*pukon*). Tavaliselt tehti see lepatüvest, mis enne väljatahumist põletati õõnsaks. Siseseinu töödeldi mitmesuguste kõverate nugade ja kaabitsatega, seejärel lihviti. Tooli ovaalne, kaarjas seljatugi on istmeosaga ühes tükis, põhi on tavaliselt ümmargune ja lahti-käiv. Tooli sisemust kasutati panipaigana (tahv. XXI, 2). Vormilt on tool lakooniline ja hea proportsiooniga. Nii lihtne range vorm kui ka töötluuse põhjalikkus vastasid kasutamiseesmärgile — vanas udmurdi elamus oli see tool ainuke, ta seisis toa kõige austatavamas nurgas ning oli mõeldud perekonnapeale või külalistele. Teised perekonnaliikmed istusid pinkidel. Tooli sees hoiti rituaalseid esemeid, seinarätikuid, laudlinu jms. Tooli põhja kattis tikitud padi, mis oli täidetud pardi- või luigesulgedega (neid linde

Joon. 1. Veelinnukujuline soolatoos, valmistatud 19. saj. lõpul (T. Krjukova järgi).

peeti pühaks). Tooli kasutati seoses ohverdamisprotseduuriga (nende toimingute sooritaja udmurdikeelne nimetus tähendab tõlkes tooli peal istujat). Praegu leidub selliseid toole ainult muuseumides.

Voolimistehnikas valmistati lepapuust kulbid, kopad ja lusikad ning kasepuust liuad, kruusid ja mitmesugused topsid. Igapäevased esemed olid töödeldud robustselt — meister hoolitses vaid selle eest, et ese vastaks otstarbele (tahv. XXII). Hoolikalt töödeldi ja kaunistati peamiselt rituaalseid ja pidulikul juhul kasutatavaid esemeid. Enamik neist lihviti ja kaeti tumeda lakiga. Väiksemad anumad vooliti noaga, õõnsusi töödeldi kõvete kaabitsatega.

Üks omapärasemaid samas tehnikas esemeid on veelinnukujuline soolatoos, millel on nihutatav kaas (joon. 1). Linnu kuju on plastiline, ornament ja värvidekoor puuduvad. Üldse on linnukujund nii udmurtide kui ka komide armastatumaid motiive.

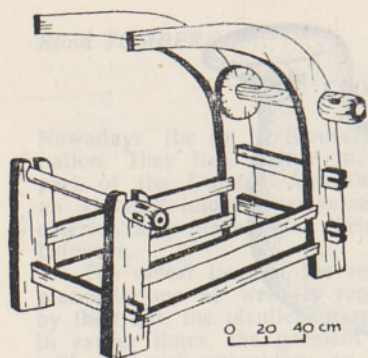
Väga käepärased on mitmesugused kopad ja kulbid, mida kasutati rituaalsetel toimingutel (tahv. XXIII, 5). Tavaliselt on nad küllalt sügavad ja kõrge ninaosaga, seega on vorm funktsionaalselt põhjendatud ja plastiline. Huvitava vormilahendusega on ühest puutüvest õõnestatud «lapsehoidja» (tahv. XXII, 2), samuti viljatuulamiskühvel (tahv. XXIII, 4), padjatugi (tahv. XXIII, 3) ja kartulipurustamismasin (tahv. XXII, 3).

Esemeid kaunistati ornamentidega. Näiteks kulbi varrele lõigati harielikult lihtne ornament (paralleelsed sälgud ja jooned), kuid leidub ka keerukamat keermekujulist kaunistust. Ornamendi põhikujundid on ring, ruut, sirgjoon ja siksak. Tihti on reljeefne ornament üle värvitud rohelise, sinise ja punase värviga. Ornamendiga on mõnikord kaetud ka kangaspuude (joon. 2) osad, eriti rikkalikult süstikud ja poolid. Ornamenteerimiseks kasutati puust ja metallist templeid.

Punumistehnikas valmistati ja valmistatakse udmurdi külades praegugi õige mitmesuguseid esemeid: korve, lähkreid, vankrite ja saanide istekorve (tahv. XXI, 1); kasutuselt pole kadunud ka kunstipärased niinekoorest hällid (tahv. XXIII, 2). Rohkesti leidub udmurtide majapidamises kasetohust esemeid, on ju toht hästi kättesaadav ja ka vastupidav materjal (tahv. XXIII, 1). Põhjaliku töötluse poolest paistab silma puust põhja ja kaanega kasetohust nõu, milles hoitakse kalja, mett, piima jm. vedelaineid (joon. 3).

Ehitiste kaunistamine puulõikega ei olnud udmurtidele omane. Kuni käesoleva sajandini elasid nad suitsutaredes, mille aknad olid õue poole, sellepärast aknapiirdeid ei kaunistatud, puulõikega kaeti üksnes väravapostid. Kaunistatud aknapiirded ilmusid alles siis, kui maju hakati ehitama vene kombe kohaselt, akendega tänava poole.

Udmurdi külades liikudes võis näha, et enamikku ammuste meistrite

Joon. 2. Kangasteljed. Udm.
ANSV, Jukamenski raj., Põške-
ti külamuuseum. A. Pärensoni
joonistus 1980.

Joon. 3. Kasetohust nõu. Udm. ANSV,
Malopurginski raj., Bobja-Utša k.
H. Saarnaki joonistus 1980.

valmistatud majapidamisriistu — suurepäraseid rahvadisaini näiteid — ei kasutata enam, nad on ära visatud ja hävima määratud. Ilma suurema vaevata kättesaadav ja praktilisem masstoodang surub arhailise igapäevast elust välja. See on paratamatu ja ülemaailmne protsess.

KIRJANDUS

Buch, M. Die Wotjaken. Helsingfors, 1882.

Долмаков В. Традиции крестьянского дизайна. — Декоративное искусство, 1979, № 9.

Крюкова Т. А. Удмуртское народное изобразительное искусство. Ижевск—Ленинград, 1973.

Arvo ПЯРЕНСОН

УДМУРТСКИЙ НАРОДНЫЙ ДИЗАЙН

Изготовленные удмуртскими мастерами предметы домашнего обихода привлекают внимание красотой форм и целесообразностью конструкции. Назовем к примеру вырубленный из ствола ольхи стул, место под сидением которого используется для хранения различных вещей (табл. XXI, 2) и всевозможные пивные ковши и поварешки для ритуальных трапез (табл. XXIII, 5). Из предметов более простой конструкции, но очень самобытных следует отметить т. н. няню — большую колоду, выдолбленную из цельного дерева, где оставляли ребенка (табл. XXII, 2), и деревянное ложе для подушки (табл. XXIII, 3). Много предметов изготовлено в технике плетения: корзины, люльки (табл. XXIII, 2), спинки для саней и телег (табл. XXI, 1), шкатулки и коробки. Берестяные предметы орнаментированы зигзагом, весьма характерным для творчества финно-угорских народов. Большинство этих предметов в настоящее время не используется, так как массовая промышленная продукция вытесняет их из обихода.

Arvo PARENSON

UDMURT FOLK DESIGN

On our expedition we got the possibility of acquainting ourselves with various household utensils made by Udmurt craftsmen. As for their functionality and their beautiful form, those objects deserve attention even at the time being. One of the most remarkable items was a chair hewn out of an alder-stem (Plate XXI, 2) the seat part

of which could be used as a receptacle. There were also some interesting beer scoops and ladles used at ritual meals (Plate XXII). An original solution of form was displayed by a simply worked but highly ingenious «child-minder», made from a hollowed tree-stem (Plate XXII, 2). Remarkable is a wooden support for the pillow (Plate XXIII, 3).

A number of items are made in the wicker technique: baskets, cradles (Plate XXIII, 2), seats of carts and sledges (Plate XXI, 2), various vessels, round boxes and receptacles, etc. The birch-bark objects are often decorated with a zigzag pattern that is typical of many Finno-Ugrians.

Most of those objects are no longer in use today: the archaic things have been ousted from the Udmurt household by the easily available items of contemporary mass production.

Kaljo PÖLLU

PERMI METSLOOMASTIIL

Kunstiloomingu alged Eesti alal ulatuvad ligi 10 000 aasta taha. Kahjuks on esiajaloolist kunsti kätkev arheoloogiline leiumaterjal, mis asub Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi hoidlates, kesk- ja rajoonimuuseumides ning erakogudes, seni kunstiajaloo seisukohast peaaegu täielikult uurimata. Tagasihoidlikuks tuleb pidada ka meie kujutavas rahvaloomingus peituvate sisuliste ja kunstiliste väärtuste uurimist. Kogu see materjal kujutab endast eelkõige väikest osa kunagise Ida-Euroopa metsavööndit ja Lääne-Siberit hõlmanud etnokultuurilise piirkonna kunstipärandist ning tõsiselt võetavate järelduste tegemiseks tuleb tunda kogu selle ala vaimseid traditsioone, ükskõik kui võõraste või arusaamatutena need esimesel pilgul meile ka ei tunduks. Väärib hindamist eesti keeleteadlaste sisusügav töö nimetatud kultuuripiirkonna keelte, s. t. soome-ugri ja samojeedi keelte uurimisel, niisamuti folkloristide, etnograafide ja antropoloogide tegevus. See on juba kujunenud meie kultuurielu lahutamatuks osaks, tasakaalustanud viimase aja üldist mõttelaadi ja toonud värskaid tuuli meie kirjandusse, heliloomingusse, teatri-, filmi- ja fotokunsti. Niisamasugust tähelepanu väärib ka meie sugulasrahvaste kujutav rahvalooming ja varasema ajaloo kunst, sest nende alusel saab teha kaugeleulatavaid järeldusi eestigi esiajaloolise kunsti kohta.

Käesolevas on sellest seisukohast vaadeldud eelmise aastatuhande kunsti Uuraliga piirneval alal, kus tollal jätkus tänapäeva permi rahvaste (udmurtide, komide, permikomide) ning obiugrilaste (hantide ja manside) väljakujunemine. Sealt tuleb päevavalgele huvitavaid arheoloogilisi leide, sealt võib veel koguda folkloorset ja etnograafilist materjali, mille juured ulatuvad uurali algkultuuri, nn. ühissoome-ugri aega (VI—IV aastatuhat e. m. a.). Selle kultuuriga on seotud ka Višeri ja Tagili jõe kaljumaalingud ning Lääne-Siberi soodest leitud puust voolitud iidolid, metsloomafiguurid ja veelinnukujulised õõnesnõud. Viimastega on äravahetamiseni sarnased Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi õppeekspeditsioonidel nähtud pardikujulised puust kopsikud ja soolatoosid, mis mõnedes komi ja udmurdi küldades olid kasutusel veel käesoleva sajandi esimesel poolel.

Uuraliga piirneva ala hilisemas esiajaloolises kunstis paistab eredalt silma nn. permi metsloomastiil, kõrgetasemelises pronksivalutehnikas teostatud metallplaadikeste kunst, mida viljeldi üle tuhande aasta, meie aja-
arvamise algusest kuni 13. sajandini. Permi (ka tšuudi) metsloomastiiliks hakati seda erialases kirjanduses nimetama umbes saja aasta eest, siis, kui teated nendest plaatidest saabusid üksnes Permi kubermangust. Täna on hulgaliselt leide saadud ka Komi ja Udmurdi ANSV-st ning Obi Uurali-